

İBN KESİR VE TABERÎ'NİN MUHKEM-MÜTEŞABİH İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN MUKAYESESİ

Hacı ÖNEN (*)

Öz

Ayetlerin muhkem ve müteşabih olmak üzere iki kısma ayrıldığını, Al-i İmran süresinin 7. ayetinde belirtmektedir. Muhkem ayetler, açık bir şekilde kendi manasına delalet ettiği için bunların anlamı açıkça bilinir. Müteşabih ayetler ise kendi manasına açıkça delalet etmediği için, anlaşılmasında problemler yaşanabilmektedir. Taberî ve İbn Kesir, tefsirlerinde muhkem ve müteşabih konusunu incelemiştir. İki müfessir de kendi bakış açılarına göre konuyu tartışıp, konu hakkında kendi tercihlerini ifade etmiştir. Bu makalede Taberî ve İbn Kesir'in muhkem-müteşabih konusundaki görüşleri mukayeseli olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tevil, Muhkem, müteşabih, Kur'an, Ayet

The Comparison of Opinions of Ibn Kathir and Tabari about Muhkam and Mutashabih

Abstract

It is stated in seventh the verse of Al-i Imran Surah that verses are divided into two parts: Muhkam and mutashabih. The meaning of muhkam verses are known, because these verses refer their meaning but the meaning of mutashabih verses occur some problems for they don't refer their meaning exactly. Ibn Kesir and Tabari have examined muhkam and mutashabih issue. Two commentators discuss the subject according to their own perspective on the subject and state their preferences. Their opinions will be examined by comparing in this article.

Keywords: Tawil, Muhkam, Mütaşabih, Quran, Verse

*) Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kıraat ve Kur'an Okuma (e-posta: hacionen21@mynet.com).

Giriş

Tefsir literatüründe muhkem ve müteşabih konusu, müteşabih ayetlerin te'vilinin imkânı çerçevesinde çokça tartışılmıştır. Kur'an ayetleri Al-i İmran süresinin 7. ayetinde muhkem ve müteşabih ayetler şeklinde iki kısımda ele alınmaktadır. Söz konusu ayet mealen şöyledir: “O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşabihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, ‘Ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır.’ derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar.” (Ali İmran, 3/7) Bu ayetten anlaşıldığı gibi muhkem ayetler ümmü'l-kitap olup, delaleti açık ayetlerdir. Muhkem ayetler, Kur'an'ın esasını oluşturmaktadır (İbn Kesir, I, 2008, 389).

Muhkem ve müteşabih konusu ele alındığında söz konusu ayette vakfın nerede yapılacağı önem arz etmektedir. Çünkü vakfenin yeri müteşabihin tevil edilip edilmeyeceği konusunda belirleyicidir. Ayette geçen vav harfi atıf edatı kabul edildiği takdirde, müteşabih ayetlerin te'vilini Allah ve ilimde derinleşenler bilebilir. Ancak vav harfi isti'nafiyye olarak değerlendirilirse o takdirde ayet, “Müteşâbihin te'vilini sadece Allah bilir, ilimde derinleşenler ise müteşabihin anlamını bilemez.” şeklinde anlaşılır. Böylece müteşabihin bilgisi Allah'a mahsus olur.

Şüphesiz Kur'an'daki müteşabih ayetlerin tespiti ve bunların te'vili, bu konunun en temel problemidir (Güven, 2010, 303). Muhkem ayetler te'vil edilebilen ayetler olduğu için bu konuda bir problem yoktur. Ancak hangi ayetlerin müteşabih sayılacağı ve müteşabihin te'vil sınırının ne olduğu şeklindeki sorular, konu hakkındaki problemi ortaya koymaktadır.

Muhkem ve müteşabih konusu birçok müfessiri meşgul ettiği gibi, Taberî (ö. 310/932) ve İbn Kesir'i (ö. 774/1373) de meşgul etmiştir. Bu makalede birer rivayet tefsiri te'lif eden iki müfessirin, Taberî ve İbn Kesir'in Al-i İmran süresinin 7. ayeti çerçevesinde muhkem ve müteşabih konusuna dair tartışmaları nasıl değerlendirdikleri ve ne tür çözümler ortaya koyduklarını araştırmaya çalışacağız.

1. Muhkem -Müteşabih Kavramaları

a. Muhkem

Muhkem kelimesinin türediği hükm, (حکم) kelime olarak engellemek, reddetmek, zülmü engellemek anlamlarına gelmektedir. Muhkem ise kelime olarak kendisinde ihtilaf ve karışıklık olmayan anlamına gelir (İbn Manzur, IV, 2005, 128).

Muhkemin tarifi ile ilgili birçok görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan bazıları şunlardır: Kurtubî'nin (ö. 671/ 1293 Cabir b. Abdillâh'tan naklettiği bir görüşe göre: “Kur'an ayetlerinden Muhkemat, tevili bilinen, mana ve tefsiri anlaşılan ayetlerdir.” (Kurtubî, 2013, V, 17) Suyutî'nin (ö. 911/1533) naklettiği tariflerden birine göre: “Muhkem, anlamı açıkça veya te'ville bilinen ayetlerdir.” (Suyutî, I, 2006, 639-641)

Zerkanî, (Ö.1368/1948) istilahî olarak muhkemin iki anlamda kullanıldığını ifade etmektedir: Birinci anlamıyla muhkem, mensuhun mukabili olarak kullanılır. Buna göre muhkem, kendisinde nesh bulunmayan şerî hükümdür. İkinci anlamıyla muhkem, müteşabihin mukabili olarak kullanılır. Buna göre Muhkem, Kur'an ve sünnette varid olan nassın, açık bir şekilde (kendisinde gizlilik olmadan) kendi manasına delalet etmesidir (Zerkanî, 2006, II. 529). Burada ikinci tanım muhkem-müteşabih konusuyla ilgilidir. "Muhkem, manası kolaylıkla anlaşılan, harici bir tefsire ihtiyaç göstermeyen ve bir manası olan âyetlerdir." (Cerrahoğlu, 1995,128)

Muhkemin tarifleri incelendiğinde genel olarak "Muhkem, kendisinde kapalılık bulunmayan, manasına açıkça delalet eden âyetler" şeklinde tarif edilmiştir (Salih, 2007, 282).

Taberî (ö. 310/932) ve İbn Kesir de (ö. 774/1373) muhkemi tarif etmiştir: Taberî'ye göre muhkem, tafsil ve beyan açısından açık ve sağlam olan ayetlerdir. Muhkem, helal-haram, va'd-va'id, sevab-ikab, emir-nehî, zecr, haber, mesel, va'z, ibret vb. konularda delilleri sabit olan âyetlere denir (Taberî, III, 200). İbn Kesir'e göre ise Muhkem, delaleti açık olan, anlamı kimse için kapalı olmayan ayetlerdir (İbn Kesir, I, 2008, 389).

Muhkem ayetler için kullanılan bir ifade de ümmü'l-kitap kavramıdır. Çünkü Al-i İmran sûresinin 7. âyetinde muhkem âyetler, ümmü'l-kitap olarak vasıflandırılmıştır.

İbn Kesir'e göre muhkem ayetler, kitabın aslı olduğu için bunlara Ümmü'l-Kitab ismi verilmiştir (İbn Kesir, I, 2008, 389). Taberî'ye göre de Muhkem âyetler, kitabın aslı olduğu için ümmü'l-kitap olarak vasıflandırılmıştır. Aynı zamanda Muhkem âyetler kitabın çoğunluğunu oluşturduğu için bunlara ümmü'l-Kitap denilmiştir (Taberî, III, 200).

Maturidî, de (ö. 333/944) muhkem konusunu ümmü'l-kitap kavramı çerçevesinde ele almaktadır. Maturidî'ye göre, ümmü'l-kitabın iki anlamı vardır: Ümmü'l-kitap, kitabın aslı anlamına geldiği gibi, önce gelen anlamına da gelir. Sözelimi Fatıha sûresine ümmü'l-Kur'an denilmiştir, çünkü bu süre hem Kur'an'ın aslıdır, hem de diğer sürelerden öncedir. Yine ümmü'l-kitap, kitabın maksudu anlamına da gelebilir (Maturidî, 2005, 244). Sonuç olarak ümmü'l-kitap, muhkem ayetler için kullanılan bir ifadedir.

b. Müteşabih

Müteşâbih kelimesinin türediği *şibh*, kelimesi keyfiyet itibariyle benzeme, benzer olma anlamlarına gelir. Müteşâbih, lafız veya mana yönüyle başkasına benzediği için tefsirinde problemlerle karşılaşılacak ayetlerdir (İsfahanî, 2005, 257). Müteşabih, teşabüh mastarından türer. Teşabüh benzerlik ve ortaklığa delalet ettiği için anlamda karışıklık ortaya çıkar (Zerkanî, 2006, II. 528).

Müteşabihin anlamı ile ilgili farklı görüş nakledilmiştir: Müteşabihin ilmi Allah'a mahsus olduğu için, onun dışında kimsenin anlamını bilmediği ayetlerdir (Kurtubî, 2013, V, 17). Müteşabih, birçok anlama gelen ayetlerdir. Müteşabih, kıyametin kopma zamanı, huruf-ı mukata'a gibi ilmi Allah'a mahsus olan konulardır (Suyutî, I, 2006, 640).

Müteşabih kendi manasına açıkça delalet etmeyen âyetlerdir (Salih, 2007, 282). “Müteşabih, birçok manaya gelme ihtimali olan âyetlerdir. Bu manalardan birini âyetlere tayin edebilmek için harici delile ihtiyaç duyulur.” (Cerrahoğlu, 1995,128)

Taberî’ye göre, müteşabih tilavet yönünden benzer, mana yönünden farklı olan ayetlere denir.(Taberî, III, 200-202) İbn Kesir’e göre, müteşabih, bir kısım insanlar için delaleti kapalı olan ayetlerdir (İbn Kesir, I, 2008, 389).

2. Taberî’nin Muhkem-Müteşabih ile İlgili Naklettiği Görüşler

Muhkem ve müteşabihi anlamlarıyla ilgili birçok görüş ifade edilmiştir. Önceki bölümlerde Taberînin yaptığı tarifleri zikretmiştik. Taberî, tefsirinde muhkem-müteşabihle ilgili farklı görüşleri de nakletmektedir:

a. Muhkem âyetler kendisiyle amel edilen, nâsîh ve ahkamı sabit âyetlerdir. Müteşabih âyetler ise, kendisiyle amel edilmeyen mensuh âyetlerdir (Taberî, III, 222).

b. Muhkem âyetler, haram ve helalin beyanını ortaya koyan âyetlerdir. Müteşabih âyetler ise, lafızları farklı, mana yönünden birbirine benzeyen âyetlerdir (Taberî, III, 204).

c. Muhkem âyetler, bir vecih dışında te’vil ihtimali olmayan âyetlerdir. Müteşabih âyetler ise, farklı vecihlere göre te’vil ihtimali olan âyetlerdir (Taberî, III, 204).

d. Muhkem, Allah’ın Kur’an âyetleriyle hüküm verdiği ve ümmetlerin ve resûllerin kıssaları hakkında hüküm bildirdiği âyetlerdir. Allah bunu Hz. Muhâmed ve ümmeti için açıklamıştır. Müteşabih ise, kıssalarla ilgili farklı sûrelerde tekrarlanan hususlardır. Bu kıssalarda lafızlar aynı, manalar farklıdır (Taberî, III, 204).

e. Muhkem âyetler, âlimlerin te’vilini bildiği, manasını ve tefsirini anladığı âyetlerdir. Müteşabih ise bilgisi Allah’a mahsus olan âyetlerdir. Bunlar, Hz. İsa’nın çıkış vakti, güneşin batıdan doğma vakti, kıyamet saati, dünyanın fena bulması vb. haberlerdir. Bu görüşe göre elif-lam-mim (الم) gibi mukata’a harfleri de müteşabihata girer. Çünkü bunlar lafız olarak müteşabihtir ve cümel hesabına da muvafıktır. Hz. Peygamber zamanında Yahudilerden bir kavim mukata’a harflerini kullanarak, Hz. Peygamberin ve ümmetin sonunu hesaplamaya çalıştılar. Önceden müslüman toplumun sonunu hesaplamaya çalışan Yahudileri Allah, bu ayet ile yalanlamıştır. Bu ayet göstermektedir ki gaybe dair haberleri sadece Allah bilebilir (Taberî, III, 205).

3. İbn Kesir’in Muhkem-Müteşabih ile İlgili Naklettiği Görüşler

İbn Kesir’in muhkem-müteşabihle ilgili yaptığı tarifleri önceki bölümlerde zikretmiştik. İbn Kesir de Taberî gibi tefsirinde muhkem-müteşabihle ilgili farklı görüşleri de nakletmektedir:

a. Muhkemat, nâsîh, helal, haram hudud, ve feraiz ve kendisiyle emredilen ve amel edilendir.

b. Muhkem, kendisiyle amel edilendir.

c. İbn Abbas'a göre muhkem ayetler İsrâ sûresinin 23, 24, 25 ve 26. ayetleri ayetleridir. Bu ayetler mealen şöyledir: "Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine "of!" bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle. Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: "Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!" diyerek dua et. Rabbiniz sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir. Eğer siz iyi olursanız, sunu bilin ki Allah, kötülükten yüz çevirerek tevbeye yönelenleri son derece bağışlayıcıdır. Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma."

Yine İbn Abbas'a göre muhkem ayetler Enam sûresinin mealen şu ayetleridir: "De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmaym, ana-babaya iyilik edin, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin -sizin de onların da rızknı biz veririz-; kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın ve Allah'ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın! İşte bunlar Allah'ın size emrettikleridir. Umulur ki düşünüp anlarsınız." "Rüşd çağına erişinceye kadar, yetimin malına, sadece en iyi tutumla yaklaşın; ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız dahi olsa adaletli olun, Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte Allah size, iyice düşünesiniz diye bunları emretti." "Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah size bunları emretti." (6/Enam 151, 152, 153)

a. Muhkemat, sûrelerin başlangıcında bulunan mukataa harfleridir.

b. Muhkemat, helal, haram, emir, nehiy ve feraizdir.

c. Muhkem ayetler, kitabın aslıdır. Bunlara "Ümmü'l-Kitab" ismi verilmiştir, çünkü bunlar bütün semavî kitaplarda mevcut olan hükümlerdir (İbn Kesir, I, 2008, 389).

İbn Kesir, müteşabihle ilgili ise şu görüşleri nakletmektedir:

a. Müteşabih, mensuhtur. Ona inanılır ancak amel edilmez.

b. Müteşabih, sûrelerin başlarındaki mukataa harfleridir

c. Müteşabih bir kısmı diğer kısmını tasdik eden ayetlerdir (İbn Kesir, I, 2008, 389).

4. Taberî ve İbn Kesir Tefsirlerinde Kıraatlar Açısından Al-i İmran Süresinin 7. Ayetinde Vakfenin Yeri

Muhkem ve müteşabih konusu ele alındığında Al-i İmran sûresinin 7. ayetinde vakfenin nerede yapılacağı hususu önem arz etmektedir. Müfessirler de sözkonusu ayeti ele alırken vakıf yerinin tespiti ile ilgili tartışmaları incelemiştir (Güven, 2010, 303). Çünkü vakfenin yerine göre ayetin ifade edeceği anlamda farklılıklar olabilmektedir (Kurtubî, V, 2013, 25).

Al-i İmran sûresinin 7. ayeti vakfe Allah lafzında yapılırsa, ayetin meali şöyle olur:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا
الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ رِيعٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ
وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

“O, sana kitab’ı indirendir. Onun (Kur’an’ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşabihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, ‘Ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır.’ derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar.” (3/Alî İmran, 7)

Eğer vakfe في الْعِلْمِ ifadesinde yapılırsa ayetin anlamı şöyle olur:

“O, sana kitab’ı indirendir. Onun (Kur’an’ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşabihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah ve ilimde derinleşmiş olanlar bilir. Onlar, ‘Ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır.’ derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar.” (3/Alî İmran, 7)

Bu konu ayetin anlamını etkilediği için müfessirlerimiz de bunun üzerinde önemle durmuşlardır. İbn Kesir ve Taberî, vakfenin yerini tespit ederken, nahivden yararlandıkları gibi, kıraatlardan da faydalanmıştır.

a. Taberî’ye Göre Vakfenin Yeri

Taberî, vakfenin yeri ile ilgili tartışmaları ele alırken, ayetin anlamını tespit etmek için nahiv tahlilleri yapmaktadır. Taberî’ye göre bu konuda iki farklı görüş vardır:

a. Allah lafzında vakfe yapılmalıdır. Buna göre müteşabihin te’vilini sadece Allah bilir. İlimde rasih olanlar ise, “Biz muhkem ve müteşabihe inandık.” derler. Hz. Aişe ve İbn Abbas da bu görüştedir.

Bu görüşe göre Allah lafzında vakfe yapılır, vav harfi isti’nafiyeye olarak değerlendirilir. Buna göre الْعِلْمِ فِي الرِّاسِخُونَ mübteda, يَقُولُونَ cümlesi ise onun haberi olur.

b. Rasih kelimesi Allah lafzına mu’tuftur. Bu görüşte olanlara göre rasih kelimesi Allah lafzına matuftur. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Onun te’vilini ancak Allah ve ilimde rasih olanlar bilir. İbn Abbas biraz önce naklettiğimiz görüşüne muhalif olarak şöyle demiştir: “Ben onun te’vilini bilenlerdenim.” Mücahid de bu konuda şu açıklamayı yapar: “Rasihler onun te’vilini bilir ve ‘Ona inandık.’ derler.” (Taberî, III, 215)

Taberî birinci görüşü kabul etmektedir. Taberî’ye göre vakfe Allah lafzında olmalıdır. Buna göre rasih olanlar müteşabihin anlamını bilemezler (Taberî, III, 216).

Taberî, kendi tercihini ifade ettikten sonra, görüşünü pekiştirmek için kıraat rivayetlerini nakletmektedir. O, bu konuda iki rivayet nakletmektedir:

a. Ubeyy'in kıraatında bu ayet şöyle okunmuştur:

يَقُولُ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ

b. Abdullah'ın kıraatında ise bu ayet şöyle okunmuştur:

إِنْ تَأْوِيلُهُ إِلَّا عِنْدَ اللَّهِ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ (Taberî, III, 216)

Taberî'nin naklettiği bu iki kıraat da şaz kıraatlardır. Çünkü kıraatların makbul sayılabilmesi için resm-i mushafa uygun olmalıdır. Sahih kıraat için ise üç şart ileri sürülmüştür: Arap diline muvafık olmak, resm-i mushafa uymak, sened açısından sahih olmak (İbnu'l-Cezerî, 2005, 7).

Bu tür kıraatlar haber-i vahid yerine geçtiği için tercihler de kullanılmaktadır. Nitekim Taberî de kendi tercihini pekiştirmek için bu kıraatları kullanmaktadır.

b. İbn Kesir'e Göre Vakfenin Yeri

İbn Kesir, vakfenin yeri konusunda kurrâ'nın ihtilaf ettiğini ifade eder. Bu konudaki kıraat ihtilaflarını nakleder. İbn Kesir, Taberî gibi ayetin irab tahlilini yapar. Ancak İbn Kesir, bu konudaki iki görüş arasında tercihte bulunmaz. Aynı konuları tekrarlamamak için burada İbn Kesir'in irab tahlillerini nakletmedik.

Kurrâlar vakfin yeri konusunda iki görüş ifade etmiştir:

1. Vakıf Allah lafzında yapılır (İbn Kesir, I, 2008, 392). Bu görüşe göre müteşabihin te'vili bilinemez. Zira işlerin hakikatini ve kühünü açık bir şekilde ancak Allah Teâlâ bilir (İbn Kesir, I, 2008, 392).

İbn Abbas'tan rivayet edilen ve tefsiri dört kısma ayıran rivayet de bu görüşü pekiştirmektedir: "Tefsir dört kısımdır: Anlama konusunda hiç kimsenin mazur olmadığı tefsir, Arapların dile dayalı olarak bildiği tefsir, ilimde rasih olanların bildiği tefsir, Allahtan başka kimsenin bilmediği tefsir." (İbn Kesir, I, 2008, 392) İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir (İbn Kesir, I, 2008, 392).

İbn kesir, Taberî'nin rasihlerin müteşabihati bilmediğini, ona iman ettiğini ifade eden görüşünü nakleder. Yine İbn Kesir, Taberî'nin naklettiği kıraat vecihlerini ve Taberî'nin tercihini nakleder (İbn Kesir, I, 2008, 392).

2. Kurrâ'nın bir kısmı ise ilm kelimesinde vakfetmiştir. (İbn Kesir, I, 2008, s. 392) Bu kıraate göre, müteşabihin anlamını rasihler bilir. İbn Kesir bu görüşü şöyle formüle eder: "Anlaşılmayan bir şeyle (Kur'an'da) hitapta bulunulması uzaktır (ihtimal dışıdır)." (İbn Kesir, I, 2008, 392).

İbn Abbas: "Ben onun te'vilini bilenlerdenim." demiştir. Mücahid bu konuda şu açıklamayı yapar: "Rasihler onun te'vilini bilir ve 'Ona inandık.' derler." (İbn Kesir, I, 2008, 392)

5. Taberî ve İbn Kesir'e Göre Muhkem ve Müteşabih Ayetlerin Tespiti

Müteşabih ayetlerin tespiti, tefsir ilminde başlı başına bir yöntem sorunudur. Bu anlamda Kur'an'ın anlaşılması noktasında takip edilmesi gereken metot, müteşabih ayetlerin tespitine göre büyük önem arz etmektedir. Zira metotlar farklı veya yanlış olunca muhkem âyetlerin tespiti ve bunların yanlış anlaşılması kaçınılmaz olacaktır. Önemli olan imtihana mebni olarak nazil olan bu ayetlerin nasıl yorumlanacağıdır (Güven, 2010, 303).

Taberî ve İbn Kesir muhkem ve müteşabihin tespiti ile ilgili görüşlerini ifade ederken, konu ile ilgili genel ölçüler ortaya koymaktadır.

Taberî, muhkem ve müteşabihi insanların bilmeye ihtiyaç duyduğu bilgiler ve ihtiyaç duymadığı bilgiler çerçevesinde ele almaktadır. Kur'an'daki her şeye halkın ihtiyacı olduğunu belirten Taberî, bazı bilgilerin halk için gereksiz olduğunu ifade eder.

Taberî, bu konudaki görüşlerini şöyle izah etmektedir: Allah'ın, Hz. Muhâmmed'e gönderdiği bütün âyetler Peygamber ve ümmetine bir beyan ve âlemlere bir hidâyetir. Onların Kur'an'daki şeylere ihtiyaç duymaması ve bunun te'vilinin ilmini bilmemeleri caiz olmaz. O halde Kur'an'daki her şeye halkın ihtiyacı vardır. Ancak kimi zaman insanlar, Kur'an'dan bir âyetin manasının bir kısmına muhtaç olur. Taberî, şu âyeti örnek olarak zikreder: "Rabb'inin âyetlerinden bazıları geldiği gün, daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye (o günkü) imanı fayda vermez." (7/ Enam, 158)

Hiz. Peygamber, ümmetine bildiriyor ki, Allah'ın haber verdiği âyet geldiğinde, kişi daha önce iman etmemişse artık imanı kendisine fayda vermez. O âyet güneşin batıdan doğmasıdır. Kulların ihtiyaç duyduğu bilgi, tevbenin fayda verme vaktidir. Allah, kitabın delaletiyle bunu onlara açıklamıştır ve bir müfessir olarak Hiz. Peygamber bunu onlara açıklamıştır. İnsanların ihtiyaç duymadığı bilgi ise, müddetin miktarıyla ilgili ilimdir. Söz konusu âyetin hüdüv vaktini ve âyetin geliş vaktini açıklayan bir bilgiye ihtiyaç yoktur. Bu ilim insanların dünya ve din konusunda ihtiyaç duymadıkları bir ilimdir. Bunun ilmini sadece Allah bilir. Yahudilerin, elif-lam-mim ve diğer huruf-ı mukattaa'yı kullanarak Hiz. Peygamber ve onun ümmetinin sonunu hesap etmeye çalışmaları da buna benzerdir (Taberî, III, 206).

Taberî'ye göre, güneşin batıdan ne zaman doğacağı ve Hiz. Peygamber ve ümmetinin sonunun bilinmesi gibi hususlarla ilgili te'vili sadece Allah bilebilir (Taberî, III, 206).

Taberî, muhkem ve müteşabih ile ilgili görüşlerini şu şekilde özetlemektedir. "Müteşabih bizim anlattığımız şekilde olduğuna göre, müteşabih dışında kalan âyetlerin tamamı muhkemdir. Muhkem de ya sadece bir manaya gelir, yani sadece bir te'vili olur. Biri bu kısımdan olan muhkem âyeti duyduğunda bir açıklamaya ihtiyaç duymaz. Ya da muhkem âyet birçok vecih, te'vil ve manaya açık olur. Bu durumda murad edilen mananın delaleti ya Allah'ın açıklamasıyla veya Hiz. Peygamber'in ümmetine açıklamasıyla bilinir. Açıkladığımız hususlardan dolayı bunun ilmini ümmetin âlimleri de bilir." (Taberî, III, 206)

Taberî te'vili üç kısma ayırmaktadır: Sadece Allah'ın bildiği te'vil, Hiz. Peygamberden nakledilen te'vil, lisan ehlinin bildiği te'vil (Taberî, I, 31). Taberî'nin bu taksimatından anlaşıldığı gibi o, tefsir ilminin iki şekilde bilinebileceğini kabul eder: Hiz. Peygamberden

yapılan nakillere dayalı tefsir ve Arap dilinin bilinmesi ile yapılan tefsir. Sadece Allah'ın bildiği tev'il müteşabih ayetlerin te'vilidir.

Taberî, mukata'a harflerini de müteşabihattan saymamaktadır. O halde bunlar, insanların anlamını bilebileceği alana dâhildir. Ayrıca Taberîden önce İbn Abbas, Katade, Mücahid gibi müfessirler bu âyetleri te'vil etmişlerdir. Taberî, *Elif-lam-min*'in te'viliyle ilgili bu görüşleri nakletmektedir (Taberî, I, 100-103).

İbn Kesir, muhkem ve müteşabihi anlamın açık olup olmaması açısından ele alır. İbn Kesir'e göre muhkemde Rabbin hüccetleri, kulların günahsızlığı, düşmanlığın ve bâtılın reddi vardır. Onlarda, konuldukları mânâdan bir sapma ve tahrif söz konusu değildir. Müteşâbih âyetlerde ise doğruluktan sapma, tahrif ve te'vilde müteşâbih olan âyetlerdir. Allah bunlarla kullarını imtihan eder. Nasıl ki haram ve helâlları ile de onları imtihan etmektedir. Ta ki Haktan yüz çevirip bâtla dönmesinler (İbn Kesir, I, 2008, 390).

İbn Kesir'e göre, kim bu âyetleri, açık olan âyetlerin ışığında düşünür, inceler ve müteşâbih âyetleri muhkemlerle birlikte değerlendirirse, hidâyete ulaşır. Aksini yapanlar ise dalâlete düşer (İbn Kesir, I, 2008, 389).

İbn Kesire göre, müteşabih ayetler farklı anlamlara gelme ihtimali olduğu için, kalplerinde eğrilik olanlar bu ayetleri, kendi fasid maksatları için onu tahrif ederler. Çünkü müteşabihin farklı anlamlara gelme ihtimali vardır. Muhkem ayetlerde ise bunu yapamazlar, çünkü muhkem ayetlerde onların görüşünü red eden deliller vardır (İbn Kesir, I, 2008, 392).

Müteşabih ayetler delâlet yönünden muhkem âyetlere uygun manâya delâlet etme ihtimali yanında, Allah'ın bu âyetlerdeki maksadı yönünden değil de sadece lafz ve terkîb yönünden başka bir şeye delâlet etmeleri de mümkündür (İbn Kesir, I, 2008, 389).

Sonuç olarak diyebiliriz ki, kıyametin kopma zamanı, gibi sadece Allah'ın bilebileceği konular müteşabihdir. (Kurtubî, V, 2013, 17) Taberîye göre de kıyametin kopma zamanı gibi insanların ihtiyaç duymayacakları konular hariç Kur'an'daki her âyet muhkemdir (Taberî, I, 39). Müteşabihat ise te'vilini sadece Allah'ın bildiği âyetlerdir. Ehl-i lisanın te'vilini bildiği ve Hz. Peygamberin beyanıyla te'vili bilinen âyetler ise muhkematı oluşturur.

İbn Kesir ve Taberî'nin görüşlerinden anlaşıldığı gibi, iki müfessir de muhkem ve müteşabih ayetlerin tespiti konusunda genel ilkeler ortaya koymuşlardır. Taberî'inin, konuyu kendi metodu çerçevesinde daha sistematik bir şekilde ele aldığını söylemek mümkündür..

6. Taberî ve İbn Kesir Göre Te'vilin Anlamı Bağlamında Müteşabih

Te'vil kelimesi *e-ve-le* kökünden tef'il vezninde bir mastardır. Bu kelimenin *evlun* ve *meal* şeklinde iki mastarı bulunup, dönmek veya dönüş anlamındadır (İbn Manzur, VI, 2005, 149).

"Kelamı te'vil etti." cümlesi, "Onu düşündü ve uygun gördü." anlamına gelir. *alu'l-cimal* cümlesi, "Üzerinde yolculuk yapmak için deveyi geri getirdiler." anlamına gelir. Yine "Te'vil etti." cümlesi, "Tefsir etti." anlamına gelmektedir. Çünkü bir görüşe göre te'vil, mana ve tefsirle aynı anlama gelir (İbn Manzur, VI, 2005, 149).

Âle fiili, bir araya getirdi, ıslah etti anlamına da gelir. Te’vilde, manası müphem lafızlar, manası açık bir lafızla bir araya getirilir. Böylece müphem lafız açıklanmış olur. Te’vil, manaları muhtelif olan sözün tefsiridir. Bu söz ancak başka bir beyan ile anlaşılabilir (İbn Manzur, VI, 2005, 149).

Evl kelimesi, sonucu göz önüne alan siyaset anlamına gelir. (İsfahanî, 2005, 40) Te’vil rüyayı tabir etme anlamına da gelir. “Rabbin sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek.” (12/Yusuf, 6)

El-Amidî te’vilin tanımını şöyle yapar: “Te’vil; bir lafzı, bir delilden dolayı zahirî manasının dışında, bir başka manaya hamletmektir.”¹

İbn Kesir ve Taberî’nin müteşabih konusundaki görüşleri ele alınırken, onların te’vil kelimesini hangi anlamda kullandığının tespit edilmesi gerekir. Çünkü te’vil kelimesinin anlamı konuyla ilgili tercihlerde belirleyici olmaktadır.

Taberî’nin te’vil kavramını tefsir anlamında kullandığını söylemek mümkündür (Taberî, III, 216). Taberî, te’vil kelimesinin *Ale* fiilinden türediğini ifade eder ve bu kelimenin dönmek anlamında olduğuna söyler. Taberî, “Bu daha iyidir, sonuç (te’vil) bakımından daha güzeldir.” (4/Nİsa, 59) âyetinde geçen te’vil kelimesinin sonuç (akıbet) anlamında olduğunu belirtir (Taberî, V, 182). Yine o, te’vilin tefsir ve dönüş anlamlarına geldiğini ifade eder (Taberî, III, 219).

Taberî te’vili ise üç kısma ayırmaktadır: Sadece Allah’ın bildiği te’vil, Hz. Peygamberden nakledilen te’vil, lisan ehlinin bildiği te’vil (Taberî, I, 39). Ona göre, sadece Allah’ın bildiği te’vil, müteşabih ayetlerin tefsiridir. Dolayısıyla müteşabihin yorumundan da söz edemeyiz.

Taberî muhkem âyetlerin bir kısmının Allah’ın beyanıyla bilindiğini ifade eder. O, muhkem âyetleri iki kısma ayırır. 1. Tek bir anlama gelen ve sadece bir te’vili olan muhkem âyetler: Biri bu kısımdan olan muhkem âyetleri duyduğunda bir açıklamaya ihtiyaç duymaz. 2. Birkaç anlama gelebilecek muhkem âyetler: Muhkem âyetler birçok vecih, te’vil ve manaya açık olursa, murad edilen mananın delaleti ya Allah’ın açıklamasıyla veya Hz. Peygamber’in açıklamasıyla bilinir.” (Taberî, III, 206) Muhkem âyetlerin bir kısmı ise luğat ilmini bilenlerin te’vilini bildiği âyetlerdir.

İbn Kesire göre tevil ikiye ayrılır:

1. Tevil, bir şeyin hakikatidir. Kur’an-ı Kerîm’de mealen şu âyetlerde geçen te’vil kelimesi bu anlamdadır. “Ana-babasını tahtın üzerine çıkarıp oturttu. Hepsini onun için secdeye kapandılar. Dedi ki: ‘Babacığım, işte bu; vaktiyle gördüğüm rü’yânın gerçekleşmesidir. Doğrusu Rabbin onu gerçekleştirdi.’” (12/Yusuf, 100) “Onlar onun te’vilinden başkasını mı bekliyorlar? Onun te’vilinin geldiği gün...” (7/A’raf, 53). Yani Âhîret hayatı ile ilgili olarak kendilerine haber verilenlerin hakikati demektir. Te’vilden kastedilen mânâ bu olursa o takdirde bu âyetteki lafza-i Celâl’de durulur. Zira işlerin hakikatini ve künhünü açık bir şekilde ancak Allah Teâlâ bilir. Bu durumda Er-Rasihune fi’l-ilmî mübedâ; Yekuluneamenna bihi, haberi olur (İbn Kesir, I, 2008, 392).

1) Seyduddin el-Amidî, *el-İhkam fi Usul’l-Ahkam*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2005, III. 50.

2. Te'vil, tefsir, tabir, bir şeyi açıklama anlamına da gelebilir. Te'vilden diğer anlam ki "Bize bunun yorumunu bildir. (12/Yûsuf, 36) âyetinde olduğu gibi bir şeyi tefsir, tabir edip açıklamak beyan etmek anlamıdır. Bu durumda Er-Rasihune fi'l-ilm de durulur. Bu anlayışa göre ilimde derinleşenler eşyanın künhüne vâkıf olacak şekilde bir ilmi ihata etmeseler bile kendilerine tevcih olunan hitabı bilip anlayabilirler. Bu durumda Yekulune amenna bih kısmı ilimde derinleşenlerden hâl olur. Ma'tûfün aleyh'den değil de sadece ma'tûf'dan hâl olması dilde caizdir. Nitekim şu âyetler de böyledir : "(Bu ganimetler) yurtlarından ve mallarından edilmiş olan, Allah'tan bir lütuf ve rızamı dileyen, Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden fakir muhacirler içindir... derler ki: 'Rabbımız, bizi ve bizden önce îmân etmiş olan kardeşlerimizi bağışla...' (59/Haşr, 8-10), "Melekler sıra sıra dizilip Rabbinin buyruğu geldiğinde." (89/Fecr, 22) (İbn Kesir, I, 2008, 392).

İbn Kesir, tevili rasihlerin bildiğini ifade eden görüşü naklettikten sonra bu tevilin şöyle olduğunu söyler: Rasihler müteşabihin te'vilini sadece bir te'vili olan muhkem ayetlerin te'viline irca ederek te'vil eder (İbn Kesir, I, 2008, 392).

İbn Kesir, te'vil kavramını iki kısma ayırarak müteşabih konusundaki problemleri aşmaya çalışmaktadır. Buna göre rasih olanlar müteşabihi bilse bile, bu te'vil, tefsir ve tabir anlamdaki te'vildir.

Sonuç

Kur'an ayetleri muhkem ve müteşabih olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Taberî'ye göre, müteşabih tilavet yönünden benzer, mana yönünden farklı olan ayetlere denir. İbn Kesir'e göre, müteşabih, bir kısım insanlar için delaleti kapalı olan ayetlerdir.

Taberî ve İbn Kesir müteşabih konusunda farklı çözümler ortaya koymaya çalışmıştır. Taberî, te'vili tefsir anlamında kullanarak ve te'vili üç kısma ayırarak bu konuda bir çözüm ortaya koyar. Ona göre te'vil şu üç kısma ayrılmaktadır: Sadece Allah'ın bildiği te'vil, Hz. Peygamberden nakledilen te'vil, lisan ehlinin bildiği te'vil. Bu durumda sadece Allah'ın te'vilini bildiği ayetler müteşabihati oluşturur.

Taberî'ye göre rasih olanlar, müteşabihin anlamını bilemez. Taberî'ye göre, güneşin batıdan ne zaman doğacağı ve Hz. Peygamber ve ümmetinin sonunun bilinmesi gibi hususlarla ilgili te'vili sadece Allah bilebilir. Çünkü bu konudaki ayetler müteşabih ayetlerdir. Böylece o, müteşabihi sadece bazı konularla sınırlandırmış olur.

İbn Kesir ise, tevili ikiye ayırarak müteşabih konusuna bir çözüm getirmeye çalışmaktadır: Tevil, bir şeyin hakikatidir. Te'vilden kastedilen mânâ bu olursa, işlerin hakikatini ve künhünü açık bir şekilde ancak Allah Teâlâ bilir. Te'vil, tefsir, tabir, bir şeyi açıklama anlamına da gelebilir. Buna göre ilimde derinleşenler eşyanın künhüne vâkıf olacak şekilde bir ilmi ihata etmeseler bile kendilerine tevcih olunan hitabı bilip anlayabilirler.

İbn Kesir açısından müteşabih ayetler, ancak muhkem ayetlere irca edilerek anlaşılabilir. Yine İbn Kesire te'vil, tefsir ve tavir anlamında kullanıldığı takdirde rasih olanlar müteşabihi bilebilirler. Böylece İbn Kesir, te'vil kavramını iki kısma ayırarak müteşabih konusundaki problemleri aşmaya çalışmaktadır. Buna göre rasih olanlar müteşabihi bilse bile, bu te'vil, tefsir ve tabir anlamda bir te'vildir.

KAYNAKÇA

- el-Amidî, Seyduddin, (2005). *el-İhkam fi usul'l-ahkam*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l İlmiyye.
- Aydın, A. (2005). *Taberî'nin Kur'an'ı yorumlama yöntemi*, Ankara: Okulu Yayınları.
- Bayar, F. (2008). *Taberî'nin tefsir metolojisi*, basılmamış doktora tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi
- Cerrahoğlu, İ. (1996). *Tefsir tarihi*, Ankara: Fecr Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1995). *Tefsir usulü*, Ankara: t.d.v.y.
- el-Esed, Ömer, (1989). "et-Taberî el-Müfessir", el-Munazzametü'l-İslamiyyeti, Kahire: Daru't-Takrib.
- Güven, M. (2010). Kur'ân'ın anlaşılmasında müteşâbihat problemi ve Te'vil, Hikmet Yurdu Dergisi, 3 (5), 291-321.
- el-Kâfiyeci, Muhyiddin Muhammed b. Süleyman, (1989). *Kitabu't-Teysir fi Kavaidi İlmi't-Tefsir*, çer. İsmail Cerrahoğlu, Ankara: A.Ü.İ.F.Y.
- el-Kattan, Manna, (b.t.y.). *Mebehis fi U'lumi'l-Kur'an*, b.y.y.: Daru's-Suudiyye.
- el-Kurtubî, Ahmed b. Ebi Bekr, (2013). el-Cami'u'l-Ahkami'l-Kur'an, Beyrut: Müessesetu'r-Risale.
- İbnu'l-Cezerî, (2005). *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Kesir, İsmail, (2008). *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Beyrut: Muessetu'r-Reyyan,.
- İbn manzur, (b.t.y.) . *Lisanu'l Arab*, Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- Maturidî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, (2005) *Te'vilatu'l-Kur'an*, İstanbul: Daru'l-Mizan.
- el-İsfahanî, Ragıb, (2005). *el-Mufredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, Beyrut: Daru'l-Ma'rife.
- Salih, Subhî, (2007). *Mebahisu fi u'lumi'l-Kur'an*, Beyrut: Daru'l-İlm.
- es-Suyuti, Celeleddin Abdurrahman, (2006). *el-İtkan fi 'Ulumi'l-Kur'an*, Beyrut: Daru İbn Kesir.
- Taberî, Muhammed b. İbn Cerir, (b.t.y.). *Camiu'l-Beyan A'n Te'vili Ayi'l-Kur'an*, Beyrut: Daru'l-İhya.
- Ez-Zuhaylî, Muhammed, (1999). *el-İmamu't-Taberî*, Dimeşk: Daru'l-Kalem.
- ez-Zehabî, Muhammed Huseyn, (1976). *et-Tefsir ve'l-Mufessirun*, b.y.y : Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- ez-Zerkanî, Muhammed Abdulaziz, (1990). *Menahilu'l-İrfan fi 'Ulum'l-Kur'an*, Beyrut: Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- ez-Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah, (1988). *El-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- ez-Zuhaylî, Muhammed, (1999). *el-İmamatü't-Taberi*, Dimeşk: Daru'Kalem.